

УДК 391:746.22.02](477.86)''189/20''

Олена КОЗАКЕВИЧ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8742-4337>

МЕРЕЖИВО ТА В'ЯЗАННЯ У НАРОДНОМУ ВБРАННІ ГУЦУЛІВ РАХІВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

На основі авторських польових розвідок проаналізовано локальні особливості народних в'язаних і мереживних виробів у вбранні гуцулів Рахівщини кінця ХІХ — початку ХХІ століття. Висвітлено характерні типологічні та художні ознаки загалом та локальні відміни окремих осередків. Визначено унікальні та універсальні параметри в'язаних («плетених») й ажурних артефактів у контексті гуцульської народної одягу у хронологічному зрізі. Введено у науковий обіг низку творів, світлин, наративи від респондентів та локальні терміни.

Ключові слова: в'язання, мереживо, традиція, типологія, локальні особливості, сорочка, капчури, нараквиці, кептар, сердак, доповнення, оздоблення, китиці, техніки виготовлення, технологічний орнамент, мистецькі характеристики.

© О. КОЗАКЕВИЧ, 2018

Гуцульський народний одяг характерний локальними особливостями, які найбільш проявилися через декор та певною мірою типологічне різноманіття — з урахуванням взаємовпливів культур сусідніх народів та етнографічних груп, соціокультурних і мистецьких чинників ХІХ — поч. ХХІ століття. З-поміж багатства вишивки, ткацтва, сукняних і шкіряних виробів, що домінують у ноші гуцулів, на увагу заслуговують в'язані й мереживні артефакти: вони органічно доповнюють одягові комплекси та завдяки мистецьким характеристикам роблять їх упізнаваними і почасти винятковими.

Згідно з сучасним історико-етнографічним поділом, територія Гуцульщини охоплює Верховинський, Косівський і південну частину Надвірнянського р-ну Івано-Франківської (Галицька Гуцульщина), південну частину Вижницького і Путильського р-ни Чернівецької (Буковинська Гуцульщина) та Рахівський р-н Закарпатської областей (Закарпатська Гуцульщина). Особливо цікаві мистецькі явища в етноконтактних смугах, де одягове мистецтво, зокрема, демонструє виняткові локальні характеристики. Власне у традиційному вбранні гуцулів Рахівщини яскраво простежуються водночас і унікальні, й універсальні декоративні ознаки мереживних та в'язаних виробів, що було виявлено під час наукових розвідок і вивченні пам'яток.

Мета публікації — на основі авторських польових студій висвітлити типологію та художні локальні характеристики в'язаних і ажурних артефактів народної одягу закарпатських гуцулів ХІХ — поч. ХХІ століття. Виявити взаємовпливи на етнографічному та етнічному порубіжжі, що значною мірою формувало стилістичні особливості декору пам'яток.

Новизна праці — введено у науковий обіг відомості про типи в'язаного й мереживного одягу (компоненти і оздоблення), окреслено способи носіння у поєднанні з іншими типами вбрання, техніки й технологічні прийоми їх виготовлення та локальні варіанти декору, зафіксовані під час експедицій. Теоретичні висліди проілюстровані низкою світлин.

Запропонована стаття — з урахуванням здобутків попередніх дослідників — доповнить та уточнить вже існуючі в українській мистецтвознавчій науці матеріали із зазначеної тематики, стане платформою для наступних поглиблених авторських студій.

Польові розвідки були здійснені у м. Рахів, смт Ясіня, сс. Стебний, Чорна Тиса, Лазещина, Кваси, Білин, Лути, Богдан, Розтоки, Видричка, Ділове

(Трибушани), Костилівка (Берлибаш), Вільховатий Рахівського району Закарпатської обл. у 2016 році (далі — Польові матеріали авторки (ПМА), під час яких опитано понад 50 респондентів). Значний корпус пам'яток опрацьовано в музейних збірках різних рівнів та приватних колекціях.

В історіографії українського народного вбрання другої пол. XIX — поч. XXI ст. існує низка праць (монографії, окремі розділи, статті), де розглянуто гуцульський традиційний одяг, у контексті якого — й предмет наших студій. Праці другої пол. XIX — першої пол. XX ст. характерні значною кількістю польового матеріалу як питомої джерельної бази, що лягло в основу вислідів багатьох дослідників у наступні періоди. Утім, про в'язані й мереживні вироби відомості доволі спорадичні, узагальнені, інколи — з певними неточностями, що не розкриває уповні їхні локальні типологічні й художні особливості на Гуцульщині загалом та на Рахівщині зокрема [4]. Низка сучасних авторів переписує ці огріхи або перекручують стан речей, інколи — без посилання на першоджерело взагалі; відсутні спроби уточнення та з'ясування реалій через польові студії, яких часто уникають у своїй діяльності, тощо.

Однак слід звернути увагу на праці, в яких висвітлено особливості народного вбрання саме Закарпатської Гуцульщини, що стали важливим теоретичним підґрунтям для наших наукових розвідок. Ознаки традиційної ноші гуцулів Рахівщини (одягові комплекси в цілому, окремі типологічні групи чи види декоративного мистецтва. — О. К.) охарактеризували Я. Головацький (1868) [2], С. Маковський (1925) [18], М. Шмельова (1948) [24], О. Полянська (1972) [23], (1987) [20], К. Матейко (1987) [20], (1976) [19]), Г. Стельмащук [1], Р. Филип — вишивка (2012 [21], 2012 [22]), В. Коцан¹ (2012 [16], 2012 [17]), А. Коприва, Є. Гайова, І. Грибанич, Т. Сологуб, О. Федорчук та ін. Унікальним є фотоальбом з опублікованими світлинами авторства Рудольфа Гульки, на яких зображено народні типажі Підкарпатської Русі між-

Іл. 1. Сім'я з Чорної Тиси в народному вбранні, 1930-ті рр. Приватний архів Марії Поп'юк (1943 р. н.). ПМА. 2016 р. Публікується вперше

воєнного періоду, закарпатських гуцулів зокрема (2014) [26].

Авторка цієї статті опублікувала кілька розвідок із зазначених питань, зосередивши увагу на унікальних та універсальних характеристиках гуцульської одяжі, окремих типологічних груп і типів, місцевих мистецьких відмінах тощо (2004 [5], 2005 [6], 2006 [3], 2007 [9], 2007 [10], 2007 [11], 2008 [7], 2009 [25], 2011 [8], 2014 [12], 2014 [13], 2014 [4], 2016 [14], 2017 [15]). Основні теоретичні положення та результати досліджень апробовані на численних наукових конференціях в Україні та за кордоном.

Комплекс народного вбрання гуцулів Рахівщини кінця XIX — середини XX ст. містив здебільшого ті ж типологічні групи та типи одяжі, як і повсюдно на Гуцульщині. Утім певні відміни простежувалися доволі яскраво, навіть в межах району, проявляючись через форму, крій, техніки виготовлення та головно декор. За низкою спільних конструктивно-художніх ознак на Закарпатській Гуцульщині можна виокремити чотири осередки традиційної ноші, складовою якої були, зокрема, в'язані й мереживні вироби: ясінянський, богданський, рахівський та великобичківський [16; 22; ПМА] (Іл. 1).

З компонентів одягу доволі розмаїто представлені типологічні групи доповнення до взуття (шкарпетки-капчури з очками (штримфлі) та шкарпетки без стопи — околички) і наручних доповнень (наравці, рукавиці) [13; 14]. Оздоблення презентовано теж досить ємко — тороки, китиці, шнури, мереживо, — в декорі сердаків, кожухів, запасок, сорочок та інших типів народної ноші. Проте згадок

¹ На сьогодні досліднику Василю Коцану (від 2016 р. — директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту) належить найбільше праць, в яких ґрунтовно та комплексно розглянуто традиційний одяг Закарпаття та гуцулів Рахівщини, зокрема з урахуванням типологічного різноманіття.

Іл. 2. Тип чоловічої сорочки в комплексі одягу ясінянського осередку, 1920—1930-ті рр. З фотоархіву Ясінянського історико-краєзнавчого музею, ПМА. 2016 р.

стосовно плетених поясів, що ми зафіксували в місцевостях гуцульсько-покутського пограниччя, та відповідних речових пам'яток — жодних. Натомість мереживо в південній частині Рахівщини значно поширеніше, ніж на інших територіях Гуцульщини.

Основною складовою чоловічого та жіночого одягового комплексу закарпатських гуцулів (як, зрештою, повсюдно) була **сорочка**, локальні особливості якої формувалися і видозмінювалися під впливом чинників, характерних в цілому для духовної та матеріальної культури окресленої території. Упродовж ХІХ — пер. пол. ХХ ст. на Рахівщині побутувало три основних типи чоловічих сорочок («кошуль»): стара, нова (ХІХ ст.) та «фабрична» (кін. ХІХ — поч. ХХ ст.) (за О. Полянською) [23, с. 57—58]. Переважно їх виготовляли з відрізу доморобного конопляного або льняного полотна, кроєного «вперекид». На передній пілці по центру робили виріз для горловини, який призибували, та неглибокий вертикальний розріз. Давніші «старі» вироби були без коміра, з широкими в нижній частині рукавами. У «нових кошулях» кінця ХІХ — поч. ХХ ст. з'являється вузький комірець-стійка та неширокі манжети («дуди») (Іл. 2).

Від поч. ХХ ст. у декорі чоловічих сорочок застосовують значно більше вишивки: по плечовій лі-

нії вище місця з'єднання пілки та рукава, по низу рукава, на комірці, а від 1920—1930-х рр. — дві вертикальні смуги на нагрудній частині. Переважно ці орнаментальні смуги — однакові за художнім вирішенням, хоча інколи вишивка на «нагруднику» вирізнялася розміром (ширша) та компонованням взору. В північній частині Рахівщини поширеним був візерунок «соснівка» — ламані зигзагоподібні лінії, різноманітний уклад яких творив багатоваріативні композиції орнаменту. Зазначимо, що подібні мотиви часто вив'язували або вишивали на чоловічих «капчурах з очками» від пер. третини ХХ ст., що врівноважувало композицію зорів ясінянського комплексу чоловічого вбрання. Вишивка з фітоморфними (геометризованими чи стилізованими) мотивами більш поширена у сорочках великобичківських гуцулів. Ще один варіант оздоблення — декоративні кольорові шви поверх з'єднувальних. Також «циркували» бокові шви та нижню частину виробів [23, с. 57; 16, с. 105—108].

Практично до поч. ХХ ст. гуцули носили сорочки «по-давньому» — поверх полотняних («гачі», «гаті», «портяниці», «поркениці») та сукняних («холошні») штанів з доморобних тканин, підперізуючи «баюром» або шкіряним ременем («римнем»): «Чоловіки носили сорочки поверх штанів, а зверху таким же ременем підперізували. Шкіряним таким, парадним»². Від 1920—30-х рр. «кошулі» заправляють на новий лад — в середину штанів. Про свято нижню частину полотняних поясних виробів (переважно білого кольору. — О. К.) оздоблювали мережаним взором («мережкою», «циркою», «ціркою»), яку виробляли різними технічними приййомами: витягували поперечну нитку і мережили розмаїтими способами, вирізали дірочки «очка», які обкидали ниткою тощо. З-поміж схожих за кроєм, тканиною та способом носіння типів поясного вбрання гуцулів Рахівщини вирізняються великобичківські: з білого полотна, дещо розширені донизу та коротші порівняно з т. зв. гуцульськими, прикрашені по нижньому краю дрібними тороками («стряпками») і вишивкою нитками відтінків білої барви. Цього типу

² ПМА. Зап. від Калинок Марії Василівни (1949 р. н), с. Розтоки Рахівського р-ну Закарпатської обл. (у наступних посиланнях вказуємо лише населений пункт, оскільки всі вони знаходяться в Рахівському р-ні Закарпатської обл.). 2016 р.

штани були поширені в чоловічому вбранні румунів й угорців: це унікальне локальне художнє характеристики виробів та робить певною мірою унікальними з-поміж інших компонентів чоловічого поясного одягу Гуцульщини.

Дещо різноманітніші жіночі сорочки Закарпатської Гуцульщини, крій та декор яких теж зазнавав певних змін упродовж XIX—XX століття. Умовно можна виокремити два типи³: «гуцульський», який домінував в убері гуцулок Рахівщини, та «волоський», характерний для великобичківської частини, де простежуються впливи румунського вбрання. Власне сорочки другого типу визначаються великою кількістю мереживних оздоб, що не дуже поширено на Гуцульщині в інших одягових комплексах.

Наприкінці XIX — в першій третині XX ст. жіночі сорочки першого типу виготовляли, здебільшого, з доморобного полотна, довгими до низу («додільними»). Спереду робили неглибокий розріз — «пазуху». Давніші вироби по горловині призбирували «на очкур». Від поч. XX ст. морщення («збрижки», «морцінки»)⁴, як і в чоловічих сорочках, фіксували на вузькому коміріці («ошиїок», «ошиїник», «обшивка»), який зав'язували неширокими кранними стрічками («ощіпки», «ущіпки»). Нижню частину рукавів теж призбирували на неширокий вишитий манжет («дуди»)⁵ (Іл. 3).

Від поч. XX ст. у виготовленні жіночих сорочок розповсюджується промислова тканина («шовк», «штучний шовк») — однотонна, білого кольору, часто зі стилізованими рослинними візерунками (поєднання блискучих та матових площин). Такі сорочки шили з двох частин: верхньої (власне сорочки) з шовкової тканини, і нижньої — спідниці («підтичка», «підшитка», «підшивка»)⁶, яку інко-

³ Ми не зупиняємося детально на типологічних та художніх характеристиках сорочок, оскільки вони не є предметом нашого дослідження. Розглядаємо лише основні параметри, які певною мірою пов'язані з мереживом як одним зі способів оздоблення сорочки.

⁴ ПМА. Зап. від Молдавчук Марії Степанівни (1952 р. н.), с. Кваси. 2016.

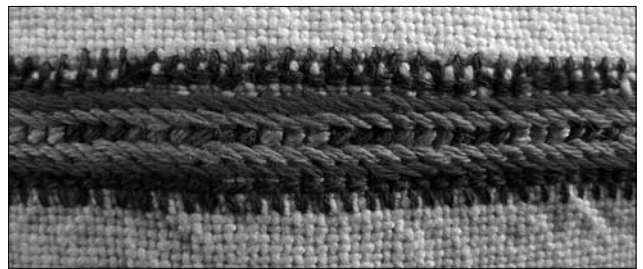
⁵ ПМА. Зап. від Калинюк Марії Василівни (1949 р. н.), с. Розтоки; Молдавчук Марія Степанівна (1952 р. н.), с. Кваси. 2016.

⁶ ПМА. Зап. від Богуняк Анни Миколаївни (1949 р. н.), с. Луги. 2016.

⁷ ПМА. Зап. від Молдавчук Василини Юрївни (1937 р. н.), с. Кваси. 2016.

Іл. 3. Фрагмент низу рукава жіночої сорочки, зібраного на манжет («дуди»), 1930—1940-ві рр. Приватна колекція, смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 4. Фрагмент декоративних швів (циркування «циркою») для з'єднання частин нижньої частини поділку жіночої сорочки («підтичка», «підшитка», «підшивка»). Приватна власність Молдавчук М.С (1952 р. н.), сер. XX ст., с. Білин Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

ли шили з чотирьох відрізів доморобного полотна. З'єднували ці частини декоративними вишивальними швами (циркували «циркою») [23, с. 63], часто — кольоровими нитками кількох барв, що підкреслювало конструктивні лінії та підсилювало декоративність (Іл. 4).

Жіночі («волоські») сорочки південної Рахівщини, а, власне, великобичківського осередку, суттєво відрізняються від ясінянських та богданських, як і гуцульських загалом, перш за все — кроєм та декором. Вони тунікоподібного («в перекид») крою, «додільні», зшиті з кількох широких прямих прямокутних полотнищ. Інколи, як і в описаних попередньо сорочках, верхню частину шили з полотна кращої якості, нижню ж доточували з гіршого. Очевидно, це робили абсолютно з практичних міркувань, оскільки поверх сорочки одягали спідницю з промислової матерії — «сукню». У «волоських» будь-який комірець відсутній, натомість — горловина з квадратним (поглибленим спереду та позаду) вирізом [24].

Іл. 5. Фрагмент передньої частини жіночої сорочки з великобичківського осередку: горловина з квадратним (поглибленим спереду та позаду) вирізом, з призбируванням та мереживною і вишитою оздобою, 1930-ті рр. Краєзнавчий музей «Трибушани» ЗШО І—ІІІ ступеня, с. Ділове Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 6. Фрагмент передньої частини жіночої сорочки з великобичківського осередку: мереживна (в'язання гачком) і вишита (хрестик) декоративна вставка, 1930-ті рр. Краєзнавчий музей «Трибушани» ЗШО І—ІІІ ст., с. Ділове Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

На нагрудній центральній частині (на ширину вирізу), по лінії пришивання рукава до поздовжнього полотнища пілки й спинки (умовна пройма) та нижній частині рукава сорочка рясно призбирана, що, знову ж таки, не зовсім характерно для тради-

ційних сорочок Гуцульщини⁸. Збирки відрізнялися ритмом укладання, пропорціями, складністю фактурної поверхні внаслідок їх формування тощо (Іл. 5). Низ рукава завершувався декоративним, також призбираним, манжетом-оборкою («фодра», «фодри»⁹, «фодрош» [24, с. 132]), який творився технологічним прийомом «рісування», «брижування» та «вишивка по брижах» з одного цільного з основною частиною рукава відрізу полотна. На відстані 6—7 см від нижнього краю «брижували» поперечну смугу завширшки 3,5—4,5 см (залежно від ширини взору). Поздовжні збирки щільно укладали та фіксували двома строчками, в результаті чого створювалася фактурна площина (2,5—3 см). Поверх «бриж» кольоровими нитками вишивали геометричні та стилізовані рослинні мотиви, кладучи стібки поперек вертикальної збирки, фіксуючи додатково у такий спосіб брижі. Викінчували нижній край рукава смугами мережива різної ширини — з фігурними завершеннями, різного ступеня ажурності, що надавало виробу ошатності (Іл. 7).

Власне декоративні ажурні, в'язані гачком або з промислового мережива, вставки у поєднанні з вишитими — на нагрудній частині, інколи нашиті на наплічній частині рукава (щось на зразок уставки), на нижніх зрізах манжетів — є характерною ознакою «волоських» жіночих сорочок. Деколи нагрудна та наплічна смуги за розміром та композицією орнаменту були однакові (ідентичні), інколи — різнилися. Оздоблювальна, найчастіше тридільна, смуга у поєднанні з вишивкою була завширшки до 15 см: центральна — вишита на полотні, обабіч якої — мереживні. На відміну від домінанти геометричного орнаменту північно-центральної частини Рахівщини, вишивка на «волоських» сорочках має здебільшого фітоморфні ознаки. Це переважно квіткові мотиви з листям — реалістичних або стилізованих абрисів. Мереживо практично повторює мотиви вишивки чи передається дуже наближено — як це дозволяють відтворити технологічні прийоми в'язання гачком (Іл. 6).

⁸ В гуцульських жіночих сорочках «збирки» теж присутні: наприклад, різували невеличку частину рукава під уставкою, «морщили» по горловині уставкової сорочки, внизу рукавів при «дудах». Однак вони все одно сорочки не були так густо призбирані, що надавало пишності та об'єму, як великобичківські.

⁹ ПМА. Зап. від Ткач Миколи Івановича (1942 р. н., уродж. с. Костилівка), с. Ділове (Трибушани). 2016.

Зазначимо, що локальні орнаментальні особливості вишивки Рахівщини кінця XIX — XX ст. мали безпосередній вплив на стилістичні ознаки в'язаних виробів окресленої території, що, власне, й надало їм певної упізнаваності.

Характерним для гуцульської традиційної ноші кінця XIX — сер. XX ст. були **капчур**и (*капчори, капчурі, штримфлі, стримфлі, струмфлі*) — доповнення до взуття: в'язані спицями вовняні шкарпетки (до середини литки) або панчохи (поза коліна) [14; 13; 12]. Наприкінці XIX — поч. XX ст. одягали традиційно до шкіряних постолів. Найкращими вважалися постолі з телячої шкіри — не розмокали, добре тримали форму; зі свинячої, відповідно, були низькосортні: «Зі свинячої шкіри нікуди не годилися. То ше як суха погода, то нічо. А як мокро, то так розлазились. А з волової чи теляті, то були вже грубі. То були на вихід»¹⁰ (Іл. 8). Від поч. XX ст., а особливо у міжвоєнний період, у традиційному побуті гуцулів поширюються типи модного взуття — «б'іргери», «лапсери»¹¹, «топанки»¹², що, звісно, негативно вплинуло і на використання капчурів: «То носили до капчурів і постолі. А потім постолі відійшли, то брали топанки і носки такі файні. То про капчурі вже й забули. То до війни носили тут капчурі. А по війні, то вже дуже рідко, аби тепло було»¹³. У повоєнний час в'язані доповнення до взуття поступово втратили актуальність у повсякденні, а до 1970—1980-х рр. «капчурі з очками», як засвідчують старожили, носили здебільшого лише старші жінки — у свята чи до церкви¹⁴.

Однак наприкінці XX — на поч. XXI ст. зацікавлення автентичними ясінянськими капчурами відроджується у контексті популяризації українського на-

Іл. 7. Фрагмент нижньої частини рукава з призьбираним манжетом-оборкою («фодра», «фодри», «фодрош») жіночої сорочки з великобичківського осередку, 1930-ті рр. Краєзнавчий музей «Трибушани» ЗШО І—ІІІ ст., с. Ділове Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 8. Гуцул з Чорної Тиси в народному вбранні; на ногах — «капчурі з очками», 1920—1930-ті рр. З приватного архіву Тимчук О.М. (1959 р. н.). ПМА. 2016 р.

¹⁰ ПМА. Зап. від Калинського Івана Дмитровича (1941 р. н.), с. Лазещина. 2016.

¹¹ ПМА. Зап. від Калинського Івана Дмитровича (1941 р. н.), с. Лазещина. 2016.

¹² ПМА. Зап. від Попівняк (Мельничук) Досі Васи́лівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

¹³ ПМА. Зап. від Попівняк (Мельничук) Досі Васи́лівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

¹⁴ Зазначимо, що, наприклад, космацькі капчурі не втратили своєї мистецької привабливості навіть до сьогодні. Навпаки, завдяки яскравому орнаменту та оригінальним візорам вони стали упізнаваними та поширилися далеко поза межі свого осередку.

Іл. 9. Сучасні капчури на сувенірному базарі в Діловому (т. зв. Центр Європи). ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 10. Зразок носіння «капчурів з очками» з постоломи та спосіб їх кріплення волоками. Приватна власність Молдавчук В.Ю. (1937 р. н.), сер. ХХ ст., с. Білин Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Федорчук

Іл. 11. Гуцульські легіні в народному вбранні; на ногах — в'язані «капчури з очками» з в'язаним орнаментом, 1920-ті рр., смт Ясіня. Фото Рудольфа Гульки (Опубліковано: Джерело [26])

родного вбрання як маркера етнічної та етнографічної ідентичності. Наприклад, у 2017 р. у смт Ясіня за сприяння місцевого голови Едуарда Зелінського відбулося гуцульське весілля за давніми місцевими традиціями, що викликало неабиякий інтерес у ЗМІ та поціновувачів автентики. Під час цього дійства переважна більшість мешканців вийшла у традиційній одязі, з-поміж розмаїття якої представили і «капчури з очками» — давні або виготовлені спеціально для події. Зокрема капчури (проте не такі барвисті та декоровані. — О. К.) можна побачити на сувенірних базарах, під час різних етнофестивалів, що надзвичайно поширені на Рахівщині в останні роки (Іл. 9).

Оздоблення капчурів значною мірою залежало від типу взуття. Одягаючи до постолів, «плетені» (в'язані. — О. К.) вироби кріпили на нижній частині ноги волоками темного кольору: навхрест ними перев'язували верхню частину ступні, а на литковій щільно намотували кілька разів, за рахунок чого утворювалась темна смуга завширшки 3—5 см. Однак смугу з волоків завжди розміщали під орнаментом на капчурах — приблизно на 2—3 см нижче (Іл. 10).

Наприкінці ХІХ — на поч. ХХ ст. на Закарпатській Гуцульщині, зрештою, як і по всій Гуцульщині, орнамент на капчурах здебільшого вив'язували спицями, на що вказують давні світлини місцевих народних типажів та артефакти з музейних збірок. Простіші у технологічному та декоративному вирішенні виготовляли на щодень — з пряделної в домашніх умовах вовни темних кольорів, переважно без декору; святкові — з білої вовни, з барвистим орнаментом: «То брали такі капчури, коли йшли до церкви, на свято. Но і хто був багатший»¹⁵ (Іл. 11).

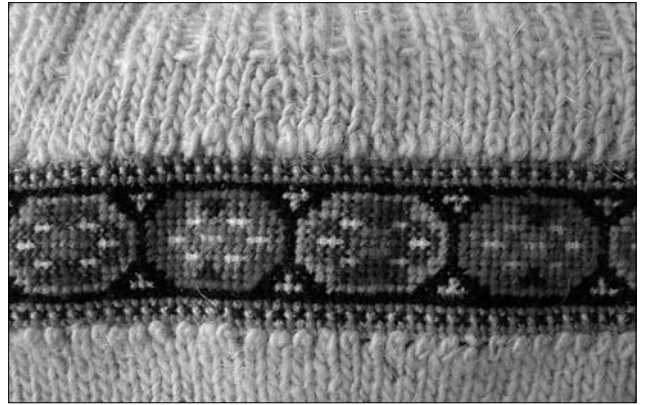
Польові дослідження авторки засвідчили, що упізнаваням осередком виготовлення капчурів, які вирізняються з-поміж гуцульських загалом і рахівських зокрема, оригінальною орнаментикою та технологічними і колористичними особливостями декору, є т. зв. ясінянський куш. На відміну від шкарпеток з інших місцевостей Гуцульщини, оздоблених переважно «плетеним» візерунком безпосередньо у процесі в'язання або вишитим по-

¹⁵ ПМА. Зап. від Зелінської Олени Юріївни (1947 р. н.), смт Ясіня. 2016.

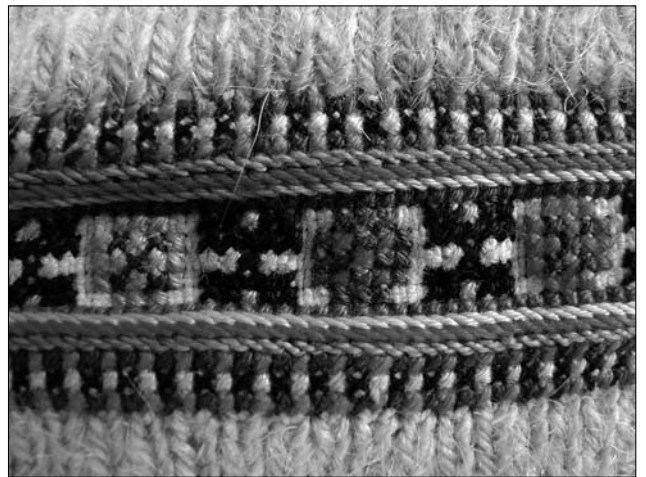
верх в'язаного полотна, вироби з північної частини Рахівщини — «капчур*и* з очками»¹⁶, «капчур*и* очкові»¹⁷, «капчур*и* з вічками»¹⁸ — характерні вишиваним узором на окремій від основної в'язаної частини смужці полотна. У міжвоєнний період для вставки на вишивку здебільшого використовували доморобне полотно, а від сер. XX ст. — канву промислового виробництва. На основі польових матеріалів та вивченні давніх артефактів маємо підстави вважати, що поширилися капчур*и* цього типу в одязі ясінянських гуцулів від 1920—1930-х років. На нашу думку, створення власне такого кольорового орнаменту-декору пов'язано з тим, що саме в ясінянському осередку у міжвоєнний період, а згодом — упродовж XX ст. розвинулося та увиразнилося вишивальне мистецтво з характерними локальними відмінами [22], що значною мірою вплинуло на унікальні художні ознаки і в'язаних виробів (Іл. 12; Іл. 13).

Натомість в інших осередках Закарпатської Гуцульщини в пер. пол. XX ст., окрім шкарпеток-капчурів, поширений дещо інший тип таких в'язаних виробів: високі, поза коліно «сари» або «штримфлі», «штримфлі»¹⁹ з «плетеним» орнаментом.

За способом виготовлення і декором чоловічі та жіночі капчур*и* були практично однаковими. У жіночих ясінянських капчурах «партиці» (поперечні смуги. — О. К.) з «очками» були дещо вужчі від чоловічих: 2,5—3,5 см і 3—5 см відповідно. Дуже часто візерунок на в'язаних виробах був ідентичний або схожий до орнаменту на манжетах («дудах») сорочок чи «ошиїків». Кольоровий взір «очка»²⁰ на кап-

Іл. 12. Фрагмент орнаменту «очка» до капчурів: полотно, вишивка «хрестик», сер. XX ст. Приватна власність Молдавчук В.Ю. (1937 р. н.), сер. XX ст., с. Білин Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 13. Фрагмент орнаменту «очка» до капчурів: полотно, вишивка «хрестик», сер. XX ст. Приватна власність Молдавчук В.Ю. (1937 р. н.), сер. XX ст., с. Білин Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

¹⁶ ПМА. Зап. від Ковбаснюк Анни Миколаївни (1952 р. н.), смт Ясіня; Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний; Бойко Василини Іванівни (1944 р. н.), смт Ясіня; Климпотюк Теодозії (Досі) Миколаївни (1934 р. н.), с. Чорна Тиса; Климпуш Анни Іванівни (1927 р. н.), с. Розтоки; Гребещук Досі Василівни (1938 р. н.), с. Чорна Тиса. 2016.

¹⁷ ПМА. Зап. від Поп'юк (Калиняк) Марії, с. Чорна Тиса. 2016.

¹⁸ ПМА. Зап. від Ткач Миколи Івановича (1942 р. н., уродж. с. Костилівка), с. Ділове (Трибушани). 2016.

¹⁹ ПМА. Зап. від Климпуш Анни Іванівни (1927 р. н.), с. Розтоки. 2016.

²⁰ ПМА. Зап. від Тимчук Олени Михайлівни (1959 р. н., уродж. с. Лазещина), смт Ясіня; Клочуряк Оксани Андріївни (1975 р. н.), с. Чорна Тиса; Бойко Василини Іванівни (1944 р. н.), смт Ясіня. 2016.

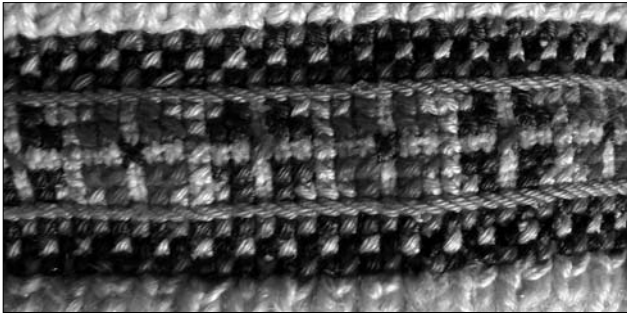
чурах був обов'язковим: «То і чоловіки, і жінки носили, йо. До середини литки були такі. Носили капчур*и*. То були такі з очками. То узір так називали. То очка в капчуриках. Той взір був вишитий нитками. То така прикраса була. То мусіли бути в капчурах очка, то було главне. То були вузьенькі, неширокі. То капчур*и* білі були»²¹.

Роботу [в'язання капчура] починали п'ятьма спицями («шпильками»²²) від верхньої частини виробу

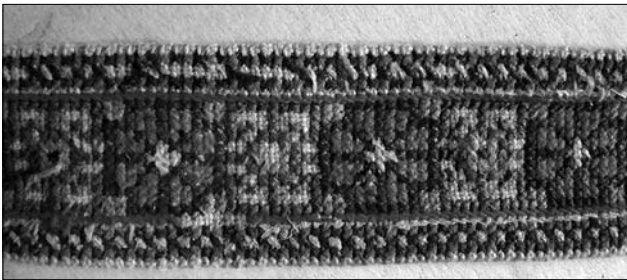
²¹ ПМА. Зап. від Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

²² ПМА. Зап. від Бойко Василини Іванівни (1944 р. н.), смт Ясіня; Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

Іл. 14. Фрагмент орнаменту «очка» до капчурів: полотно, вишивка «хрестик», сер. XX ст. смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. Ясінянський історико-краєзнавчий музей. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 15. Фрагмент орнаменту «очка» до капчурів: полотно, вишивка «хрестик», 1920—1930-ті рр., смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. Ясінянський історико-краєзнавчий музей. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 16. Фрагмент вивороту орнаменту «очка» до капчурів та спосіб з'єднання з в'язаними спицями частинами: полотно, вишивка «хрестик», сер. XX ст. Приватна власність Молдавчук В.Ю. (1937 р. н.), сер. XX ст., с. Білин Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

«з верха»²³. Набирали потрібну кількість «ключок» (петель. — О. К.): спершу в'язали («плели») пруж-

ну частину («рубець»²⁴, «вершок»²⁵, «наглик»²⁶, «снурок»²⁷).

Структура «рубців», висота яких сягала приблизно 5—7 см, була різною, що, відповідно, давало деяку різну фактуру та пружність: одна петля («ключка») лицьова, одна — виворітна, «дві ключки туди, а дві ключки сюди»²⁸. Завершували в'язати «вершок» одним рядом нитки переважно іншого кольору «теркатою», «писаною»²⁹, щоби згодом мати можливість продовжити роботу. Далі литкову частину капчура в'язали лицьовими петлями («на гладко»), значно рідше «виплітали» об'ємний фактурний декор («кручениці»), який поширився здебільш від сер. XX ст.: «А то від очок, то плели «вісімки», «кривулі» (косички. — О. К.) такі»³⁰.

Існувало кілька варіантів з'єднання в'язаної основи виробу та вишитого орнаменту. Переважно краї окремо вишитої на полотні декоративної смуги пришивали до верхньої і нижньої частини капчура, вшиваючи її поміж них (Іл. 14; Іл. 15; Іл. 16). Інколи вишиту смугу пришивали одразу в процесі роботи, а потім до неї добирали спицями петлі і продовжували працювати. Значно рідше вишиття нашивали³¹ на в'язану основу: хоча це було швидше, однак виріб виглядав не таким естетичним та технологічно довершеним.

Також на Рахівщині наприкінці XIX — упродовж XX ст. у декорі використовували вив'язаний орнамент («писаний», «переписаний»³², «переміганий»³³)

²⁴ ПМА. Зап. від Климпотюк Теодозії (Досі) Миколаївни (1934 р. н.), с. Чорна Тиса. 2016.

²⁵ ПМА. Зап. від Молдавчук Марії Степанівни (1952 р. н.), с. Кваси. 2016.

²⁶ ПМА. Зап. від Юраш (Пілц) Онушки (Анни) Яношівни (Іванівни) (1931 р. н., уродж. с. Богдан, угорка), с. Богдан. 2016.

²⁷ ПМА. Зап. від Молдавчук Василю Юрївни (1937 р. н.), с. Кваси. 2016.

²⁸ ПМА. Зап. від Юраш (Пілц) Онушки (Анни) Яношівни (Іванівни) (1931 р. н., уродж. с. Богдан, угорка), с. Богдан. 2016.

²⁹ ПМА. Зап. від Климпотюк Теодозії (Досі) Миколаївни (1934 р. н.), с. Чорна Тиса. 2016.

³⁰ ПМА. Зап. від Поп'юк (Калиняк) Марії, с. Чорна Тиса. 2016.

³¹ ПМА. Зап. від Зелінської Олени Юрївни (1947 р. н.), смт Ясіня. 2016.

³² ПМА. Зап. від Калинського Івана Дмитровича (1941 р. н.), с. Лазещина. 2016.

³³ ПМА. Зап. від Бойко Василю Іванівни (1944 р. н.), смт Ясіня. 2016.

²³ ПМА. Зап. від Бойко Василю Іванівни (1944 р. н.), смт Ясіня; Климпуш Анни Іванівни (1927 р. н.), с. Розтоки. 2016.

безпосередньо у процесі виготовлення самого виробу, однак значно рідше, ніж в інших місцевостях Гуцульщини.

Подібними за способом виготовлення та декору до капчурів були шкарпетки без стопи — «околички з очками»³⁴, «обманки» [16] — типологічна підгрупа доповнень до взуття, прототипом яких стали, очевидно, вовняні суконні білі онучі (Іл. 17). Один з варіантів поширення «околичок з очками» (утилітарна та практична функція. — О. К.) — зношення нижньої частини капчура (стопи) і добрий стан верхньої частини з орнаментом. На стопу намотували онучку, зверху натягали залишок литкової частини в'язаного капчура та підв'язували волоками. Такий варіант був більш економним, простішим у виготовленні, однак не зовсім естетичним.

Ще одна фактор популярності «обманок» — поширення нових типів взуття, здебільшого черевиків, які закривали ступню, та промислового шкарпеткового асортименту, отож не було потреби у нижній в'язаній частині. Опрацювання низки артефактів засвідчує, що від 1920—1930-х рр. багато виробів виготовляли вже спеціально без стопи, оскільки нижня частина «виплетена» переплетенням 1 х 1 «ключки».

Нараквиці — типологічна підгрупа в'язаних спицями наручних доповнень [9], поширених у комплексах вбрання більшості місцевостей Гуцульщини кінця XIX — пер. пол. XX століття. Вироби здебільшого мали практичне призначення — захищати від холоду: їх одягали взимку і чоловіки, і жінки, і діти для утеплення кистей рук. Зокрема носили як декоративну прикрасу — «празничні нараковиці»³⁵ (типологічна група прикраси. — О. К.) [5; 13; 7].

Однак від сер. XX ст. такі наручні доповнення виходять з широкого вжитку: до 1970—80-х рр. їх ще використовували лісоруби під час відповідних робіт і старі «люде» (чоловіки. — О. К.)³⁶: «А нараквиці, то носили люде, шо в лісі робили. То

Іл. 17. Шкарпетки без стопи — «околички з очками»: основа в'язана спицями, візерунок вишитий, 1920—1940-ві рр. З приватної колекції Е.Ф. Зелінського. смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

були з вовни білі або чорні. То зимою носили, коли студень»³⁷.

Зимові чоловічі робочі «нараквиці» на щодень «птели» з вовни домашнього виготовлення з руна овець натурального забарвлення білих, частіше сірих та чорних відтінків³⁸ (смт Ясіня, сс. Лазещина, Чорна Тиса, Стебний, Богдан, Розтоки), — щоб не були маркі. Висота виробів була різною: найчастіше мали розміри манжета (10—12 см) або сягали середини передпліччя. У нараквиці заправляли нижню частину рукава сорочки («дуди»): «У ліс без нараквиць ніхто не йшов. Отакі були задовгі (до середини руки. — О. К.). Такі ... з шерсті були. То, щоб не холодно було, бо светер підтегнит сі. А тут рукавиці»³⁹; «Нараквиці були. То так, як капчур високий був. Взорів не було. То тільки птели — білі, сірі. То мужики носили... Та й жони носили! Петек натягали, коли був студень, то натягали. Взимку до рубання лісу мали светер, віддавна птели»⁴⁰. Одягали рукавиці, які зверху прикривалися рукавами «петека»:

³⁴ ПМА. Зап. від Калинського Івана Дмитровича (1941 р. н.), с. Лазещина. 2016.

³⁵ ПМА. Зап. від Папариги Марії Василівни (1946 р. н., уродж. с. Розтоки), с. Видричка. 2016.

³⁶ ПМА. Зап. від Ткач Миколи Івановича (1942 р. н., уродж. с. Костилівка), с. Ділове (Трибушани); Климпуш Анни Іванівни (1927 р. н.), с. Розтоки. 2016.

³⁷ ПМА. Зап. від Климпуш Анни Іванівни (1927 р. н.), с. Розтоки. 2016.

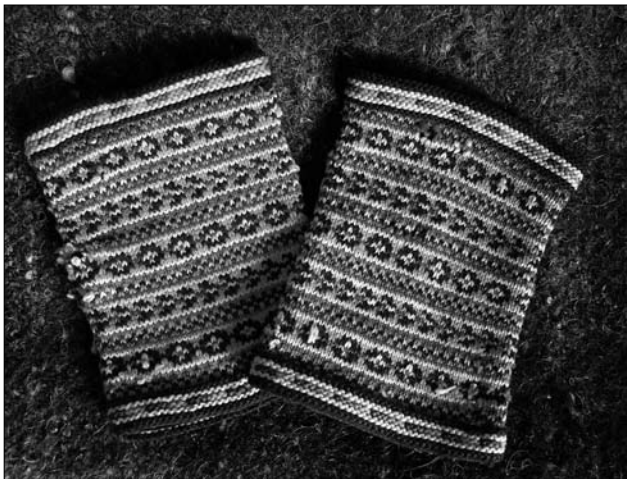
³⁸ ПМА. Зап. від Юраш (Піліц) Онушки (Анни) Яношівни (Іванівни) (1931 р. н., уродж. с. Богдан, угорка), с. Богдан. 2016.

³⁹ ПМА. Зап. від Калинського Івана Дмитровича (1941 р. н.), с. Лазещина. 2016.

⁴⁰ ПМА. Зап. від Поп'юк (Калиняк) Марії, с. Чорна Тиса. 2016.

Іл. 18. Чоловічі нараквиці, в'язані спицями: смугастий кольоровий орнамент («партки»), перев'язь, сер. XX ст. Приватна власність Богуняк А.М. (1949 р. н.), с. Луги Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 19. Жіночі нараквиці, в'язані спицями: кольоровий орнамент «очка», 1930 — сер. XX ст. смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. Ясінянський історико-краєзнавчий музей. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

таким чином руки зберігалися в теплі⁴¹: «На роботу, то котра хазяйка, робила, аби людям не студень було»⁴².

⁴¹ ПМА. Зап. від Климпотюк Теодозії (Досі) Миколаївни (1934 р. н.), с. Чорна Тиса. 2016.

⁴² ПМА. Зап. від Ференц Досі (1941 р. н.), с. Луги (присілок Тишора). 2016.

Повсякденні нараквиці — однотонні вироби, в'язані «шпильками» (спицями. — О. К.) переплетенням 1 петля («ключка») лицева 1 виворітна навпереміну або 2 x 2 петлі відповідно. Однак художні ознаки візерункових нараквиць «в очка» значною мірою залежали від уміння та естетичних уподобань майстрині. Більш святковий варіант декорували поперечними (до 7 барв) смугами («партками») завширшки 0,5—1 см з купованої волічки або «гарасу» (сс. Ділове, Видричка, Луг, Розтоки). Переважали відтінки синього, зеленого, червоного з поєднанням інших кольорів. Інколи різнобарвний поперечно в'язаний орнамент («писаний взір», «переписаний взір»⁴³) komponували в центральній частині виробу, обабіч якого — кольорові смуги (Іл. 18).

Жіночі нараквиці кінця XIX — пер. пол. XX ст. вирізнялися декоративними особливостями, які проявилися через колористику та орнамент. Як і чоловічі, такі вироби «пели» еластичним переплетенням 1 x 1, часто оздоблювали поперечно в'язаними різнокольоровими смугами завширшки 0,5—1 см. Значимо, що подібні за технікою виготовлення і декором нараквиці були поширені у міжвоєнний період в окремих місцевостях Гуцульщини чи гуцульсько-покутського пограниччя (наприклад, с. Голови Верховинського р-ну, смт Печеніжин Косівського р-ну Івано-Франківської обл.), а також на сусідніх етнічних територіях [26].

Колористика та орнаментика нараквиць схожа з локальними художніми ознаками вишивки Закарпатської Гуцульщини. Ясінянські вироби 1920 — сер. XX ст. характерні яскравим дрібним узором «очками», укладеним у поперечні орнаментальні смуги, які чергуються. Мотиви орнаменту — стилізовані квіти, галузки та листки (стилізація зумовлена технічними прийомами в'язання «перев'язь». — О. К.), зигзаги, смуги, цятки тощо. Здебільша орнамент статичний, проте незначної динаміки надають діагональні стилізовані смуги-галузки чи листки та контраст кольору — переважали відтінки зелених, синіх, червоних та оранжевих барв з вкрапленням білих: «То такі, на половину руки. Вони були кольорові. То такими різними квітками були. Люди старі носили нараквиці. То на

⁴³ ПМА. Зап. від Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

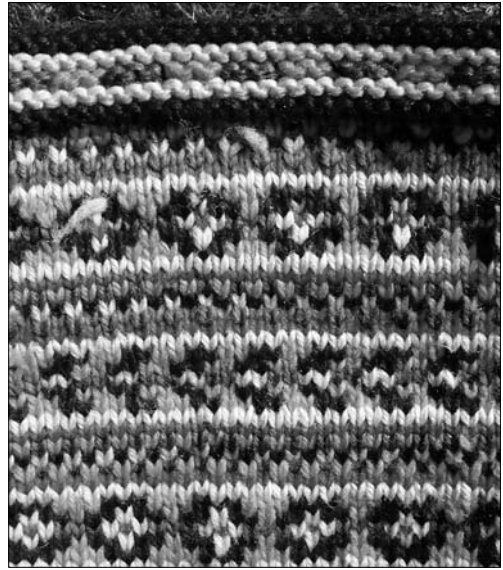
свята вбирали. То десь до 1960-х рр. носили»⁴⁴ (Іл. 19; Іл. 20).

Дещо вирізняються колористикою та стилістикою орнаменту нараквиці з Косівської Поляни. За розміром вони значно вищі, практично до ліктя. Мотиви орнаменту мають стилізовані, однак чіткі фітоморфні абрисы, що не характерне для виробів північної частини Рахівщини. Найчастіше — це різні варіанти суцвіть, квітів та галузок, укладених у стрічку по всій площині виробу. З'єднані квіткові мотиви галузками з листям, які підсилюють динамічність орнаменту. Для виробу характерний і кольоровий (голубий, жовтий, червоний, зелений, темно-бордовий, світлий беж), і тональний контраст.

Наприкінці XIX — упродовж XX ст. різноманітно оздоблювали **нагрудний** шкіряний («кептар», «кожух»⁴⁵) та **верхній** сукняний («сердак», «петек»⁴⁶, «петек») одяг закарпатських гуцулів, теж характерний локальним різноманіттям.

Так, кептарі ясінянського осередку вирізнялися низкою художніх ознак і є упізнаваними з-поміж гуцульських. Нагрудну частину кептарів прикрашали хутром лисів або зайців, аплікували шкірою, набивали каплями, декорували вишивкою та маленькими китичками («гєтиці», «гитиці»). Спереду біля вирізу горловини на обох пілках пришивали по три кольорові китиці («бойти»⁴⁷, «бойтки», «бовтиці»⁴⁸) червоного, жовтогарячого, синього та зеленого кольору різних відтінків, а на спині по центру — шість китиць поздовж спини: одна, нижче дві, ще нижче три тих самих кольорів, що на пілочках (Іл. 21; Іл. 22). Виготовляли такі виробы майстри-кушнірі, яких на поч. XXI ст. на Закарпатській Гуцульщині практично не залишилося⁴⁹.

Ясінянські кептарі поширені в кількох сусідніх селах Галицької Гуцульщини (сmt Ворохта, сс. Яблу-

Іл. 20. Фрагмент орнаменту жіночих нараквиць: в'язання спицями; кольоровий орнамент «очка», 1930 — сер. XX ст. сmt Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. Ясінянський історико-краєзнавчий музей. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 21. Нагрудний шкіряний («кептар», «кожух»): аплікування шкірою, набивання капснів, декорували вишивкою, шнурами, маленькими китичками («гєтиці», «гитиці») та кольоровими китицями («бойти», «бойтки», «бовтиці»); вид спереду, сmt Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. Майстер — Ковбаснюк М.І. (1953 р. н.). ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

ниця, Вороненко Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.), що особливо проявилось від

⁴⁴ ПМА. Зап. від Бойко Васи́лини Іванівни (1944 р. н.), сmt Ясіня. 2016.

⁴⁵ ПМА. Зап. від Калинюк Марії Василівни (1949 р. н.), с. Розтоки. 2016.

⁴⁶ ПМА. Зап. від Ковбаснюк Анни Миколаївни (1952 р. н.), сmt Ясіня; Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

⁴⁷ ПМА. Зап. від Ковбаснюка Михайла Івановича (1953 р. н.), сmt Ясіня. 2016.

⁴⁸ ПМА. Зап. від Гребешук Досі Василівни (1938 р. н.), с. Чорна Тиса. 2016.

⁴⁹ ПМА. 2016.

Іл. 22. Нагрудний шкіряний («кептар», «кожух»): аплікування шкірою, набивання капслів, декорували вишивкою, шнурами, маленькими китичками («гєтиці», «гитиці») та кольоровими китицями («бойти», «бойтки», «бовтиці»); вид спинки, смт Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 23. Верхній сукняний чоловічий та жіночий одяг («сердак», «сардак», «петек»): оздоблення шнурами, вишивкою, «гєтицями», «гушами». 1930 — сер. XX ст. смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. Ясінянський історико-краєзнавчий музей. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

1920—1930-х років⁵⁰. Це свідчить про певні взаємовпливи навіть на умовному пограниччі. Кептарі («кожухи»⁵¹) з богданського, рахівського та великобичківського осередків були дещо простіші в декорі й колористичному вирішенні, однак теж вирізнялися локальними декоративними ознаками [17; 21].

Верхній сукняний чоловічий та жіночий одяг закарпатських гуцулів («сердак», «сардак», «петек»⁵², «петек») наприкінці ХІХ — упродовж ХХ ст. майже у всіх місцевостях шили з темного (чорного або темно-коричневого) доморобного сукна. Довжина таких виробів сягала середини стегон. Однак колористикою та декором вирізнялися ясінянські сердаки, виготовлені з сукна малинового або червоного кольору («крашеньик», «кришеньик»). Носили їх головно у свята та заможні газди: «Петек був довжиною до середини стегон. Мав такі прикраси, гєтиці такі. Петєки ще в дитинстві, пам'ятаю, шили. А після війни, то вже на нове перейшли»⁵³.

«Сардаки» ясінянського типу на нагрудній частині, по коміру, пілках та місцях з'єднання деталей крою оздоблювали яскравою кольоровою вишивкою, шнурами. Поздовжній вертикальний край поли «листівки» [16, с. 41; 17, с. 33] (яка при заціпанні «на глухо» накриває іншу і умовно її можна назвати верхньою) прикрашали рядом густих китиць. Вони сягали на висоту декоративної нагрудної оздоби «листівки» і підкреслювали певну асиметричність. Обабіч у верхній частині горловини на шнурочках кріпилося п'ять невеликих китиць, згрупованих в одну велику «гєтицю»⁵⁴. Нижню частину нагрудної декоративної композиції завершували горизонтально розміщені невеликі круглі китички («гуші», «гушки») ⁵⁵. Переважали оранжеві, жовті та червоні барви теплих тонів з вкрапленням відтінків зелених, рожевих, синіх та фіолетових (Іл. 23).

⁵⁰ ПМА. Надвірнянський р-н Івано-Франківської обл. 2017.

⁵¹ ПМА. Зап. від Калинюк Марії Василівни (1949 р. н.), с. Розтоки. 2016.

⁵² ПМА. Зап. від Ковбаснюк Анни Миколаївни (1952 р. н.), смт Ясіня; Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

⁵³ ПМА. Зап. від Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

⁵⁴ ПМА. Зап. від Попівняк (Мельничук) Досі Василівни (1926 р. н.), с. Стебний. 2016.

⁵⁵ ПМА. Зап. від Поп'юк (Калиняк) Марії, с. Чорна Тиса. 2016.

Натомість «петєки» богданського і частини рахівського осередку були менш оздоблені: на тлі темно-коричневого, брунатного сукна домінували дещо холодніші відтінки червоних кольорів з незначним вкрапленням зеленого. В селах богданського куцця (сс. Видричка, Розтоки, Богдан) великими кольоровими китицями («гєтицями», «бомболоцями»⁵⁶) здебільшого прикрашали чоловічі сердаки. На відміну від ясінянських т. зв. богданські зав'язувались на одну велику декоративну китицю, — зліва при горловині або інколи по центру. Також дещо відрізнялося оздоблення верхньої пілки: окрім ряду невеликих китиць («грива»), які прикрашали відкритий зріз верхньої поли, дрібні стрижені китички нашивали на з'єднувальні шви бокової і центральної частини поли (Іл. 24; Іл. 25). Жіночі вироби таких оздоб мали значно менше: «Сердаки носили. То був такий чорний, з домотканого сукна. А тут спереду, то гєтиці були. Прості були для роботи, а вихідні, то вже прикрашені. І жінки, і чоловіки носили»⁵⁷; «То сердаки. То мужський, з китицями робили. Жіночі без китиць. Тут в нас чорні, і в Богдані. В Верховині більше червоні, в Ясіні коричневі»⁵⁸.

Плетеними *шнурами* в північно-центральної частині Рахівщини оздоблювали бокові та нижній відкриті краї незшитого двошарового жіночого поясного вбрання — «очкати» запаски. Шнури нашивали на верхній сукняний одяг — сердак, прикрашали ними нагрудне шкіряне вбрання — кептар. Такий прийом декорування був поширений практично по всій Гуцульщині, де побутовали відповідні типи одягу.

Отож, польові розвідки засвідчили, що народний одяг закарпатських гуцулів кінця XIX—XXI ст., у контексті якого вивчаємо в'язані та мереживні вироби, має багато спільних ознак з комплексами вбрання з інших територій Гуцульщини, однак вирізняється локальними художніми особливостями. Так, з-поміж інших виділяється ясінянський осередок: лише тут характерний вишитий на смугах полотна взір для де-

Іл. 24. Верхній сукняний чоловічий та жіночий одяг («сердак», «сардак», «петек», «петек»): оздоблення шнурами, вишивкою, «гєтицями», «гушами»; 1930 — сер. XX ст., с. Розтоки Рахівського р-ну Закарпатської обл. Збірка одягу у сільській бібліотеці. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

Іл. 25. Верхній сукняний чоловічий та жіночий одяг («сердак», «сардак», «петек», «петек»): оздоблення шнурами, вишивкою, «гєтицями», «гушами», «бомболоцями»; 1930 — сер. XX ст. Приватна колекція родини Папаригів, с. Видричка Рахівського р-ну Закарпатської обл. ПМА. 2016 р. Фото О. Козакевич

⁵⁶ ПМА. Зап. від Богуняк Анни Миколаївни (1949 р. н.), с. Луги. 2016.

⁵⁷ ПМА. Зап. від Калинюк Марії Василівни (1949 р. н.), с. Розтоки. 2016.

⁵⁸ ПМА. Зап. від Папарига Марії Василівни (1946 р. н., уродж. с. Розтоки), с. Видричка. 2016.

корування в'язаних «капчурів з очками» та «околичок», що вказує на його унікальність. Певною мірою це пов'язано з розвитком тут вишивального мистецтва, яке, вочевидь, і диктувало окреслені тенденції в оздобленні народної ноші.

Декоративними мереживними вставками та оздобленням, що, практично, не властиво традиційній гуцульській убері, визначаються жіночі сорочки південної частини Рахівщини т.зв. великобичківського осередку — «волосяккі». Поєднання вишивки, мережива, фактурних збірок, певних конструктивних деталей створило унікальний для етнографічної Гуцульщини, але поширений і характерний для українськорумунського етнічного порубіжжя тип сорочки.

Різноманітними за колористикою та техніками оздоблення є кептарі й сердаки, прикрашені кольоровими вовняними китицями та плетеними шнурами. Такий принцип декору поширений на Гуцульщині повсюдно, однак окремі осередки, як-от ясінянський чи богданський, визначаються кількістю декору, колористикою, композицією укладу дрібних деталей тощо.

Значною мірою на конструктивно-мистецькі ознаки в'язаних і мереживних виробів, як і вбрання загалом, мали взаємовпливи культури сусідніх етнографічних груп, що особливо яскраво проявилось на порубіжжі, а також соціокультурні чинники та естетичні уподобання мешканців. Це сформувало унікальні й універсальні типологічні й художні ознаки традиційної одягу Закарпатської Гуцульщини, що дає можливість говорити про гуцульське народне вбрання — у контексті якого вивчаємо мереживо та в'язання — як самобутне явище матеріальної і духовної культури.

1. Білан М. Народне вбрання Гуцульщини в контексті українського національного строю / Білан М., Стельмащук Г. // Історія Гуцульщини. — Т. VI. — Львів : Логос, 2001. — С. 297—335.
2. Головацький Я. О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Головацький Я. — Петроград, 1868. — 67 с.
3. Козакевич О. Косівщина — осередок в'язання ХХ ст. / Козакевич Олена // Праці наукового товариства ім. Шевченка. Краєзнавство. — Т. II. — Косів, 2006. — С. 270—280.
4. Козакевич О. Українські народні мереживні та в'язані вироби кінця ХІХ — початку ХХІ століття: Історіографія питання / Козакевич Олена // Народознавчі Зошити. Серія мистецтвознавча. — 2014. — № 5 (119). — С. 951—966.
5. Козакевич О. Типологія українських в'язаних виробів кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. (за матеріалами народного вбрання) / Олена Козакевич // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. — 2004. — Вип. 4. — С. 112—121.
6. Козакевич О. Косів — осередок в'язання ХХ ст. / Козакевич Олена // Мистецтвознавство'05. — 2005. — С. 79—87.
7. Козакевич О. Традиційне в'язання (плетіння) на Гуцульщині кінця ХІХ — ХХ ст.: історія, типологія, художні особливості / Козакевич Олена // Грегит. — Львів, 2008. — С. 51—54.
8. Козакевич О. Українські традиційні в'язані вироби кінця ХІХ—ХХ ст.: локальні особливості (за матеріалами західних областей) / Козакевич Олена // Записки Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка. — Т. ССLXI(261). Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. — Львів, 2011. — С. 503—524.
9. Козакевич О. [Гасла] Нараквиці / Козакевич Олена // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів : ІН НАН України, 2007. — С. 373—374.
10. Козакевич О. [Гасла] Капчурі в'язані / Козакевич Олена // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів : ІН НАН України, 2007. — С. 259.
11. Козакевич О. [Гасла] Холявки / Козакевич Олена // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів : ІН НАН України, 2007. — С. 644.
12. Козакевич О. Гуцульські народні в'язані вироби ХІХ — початку ХХІ століття: традиція і сучасність / Козакевич Олена // Lemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowna. — Słupsk; Zielona Góra ; Świdnik : Oficyna wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2014. — Tom V. — S. 603—617 : il.
13. Козакевич О. Типологія українських народних в'язаних та мереживних виробів ХІХ — початку ХХІ століття: вбрання / Козакевич Олена // Народознавчі Зошити. Серія мист. — 2014. — № 6 (120). — С. 1403—1410 : іл.
14. Козакевич Е. Типологія гуцульських традиційних вязаних изделий кінця ХІХ — початку ХХІ століття: одяг / Козакевич Е. // Традиції і сучасні стан культури і мистецтва. Збірник докладау і тезісау VI Міжнародній науково-практичній конференції (Мінск, Беларусь, 19—20 листопада 2015 года) / гал. ред. А.І. Лакотка ; Центр дослідження беларуської культури, мови і літератури НАН Беларусі. — Мінск : Центр дослідження беларуської культури, мови і літератури НАН Беларусі ; ВТАА «Права і економіка», 2016. — С. 34—37, 211 : ил.
15. Козакевич О. Локальні особливості народного одягу «кольорових» сіл Надвір'янщини ХХ — початку

- XXI століття: порівняльний аспект (на польових матеріалах) / Козакевич Олена // Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти: матеріали. XXI Міжнародної наук. конф. в рамках XXIV Міжнар. гуц. фестивалю (м. Коломия, 1 серпня 2017 року) / упор. М.Васильчук, І. Федів. — Коломия : Вік, 2017. — С. 42—47.
16. Коцан В. Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини / Коцан Василь. — Ужгород, 2012. — 162 с.
  17. Коцан В. Традиційний плечовий і верхній одяг гуцулів Рахівщини середини XIX — першої половини XX ст. / Коцан Василь // Ясіня у гомоні століть: Збірка наукових праць, краєзнавчих розвідок, рефератів і публіцистичних матеріалів за результатами І наукової конференції «Ясіня — столиця Гуцульської республіки...і не тільки» (в рамках зустрічі «Ясіня скликає друзів»), Ясіня, 20 жовтня 2012 р. — Львів, 2012. — С. 28—38.
  18. Маковский С. Народное искусство Подкарпатской Руси / Маковский С. — Прага, 1925.
  19. Матейко К. Локальные особенности одежды гуцулов конца XIX — начала XX в. / Матейко Катерина // Карпатский сборник: Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей. — Москва : Наука, 1976. — С. 57—64.
  20. Матейко К. Одяг / Матейко Катерина, Полянська Олена // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — Київ : Наукова думка, 1987. — С. 189—203.
  21. Пилип Р. Традиційна вишивка на одязі гуцулів Рахівщини XIX — першої половини XX ст. / Пилип Р. // Ясіня у гомоні століть. Збірка наукових праць, краєзнавчих розвідок, рефератів і публіцистичних матеріалів за результатами І наукової конференції «Ясіня — столиця Гуцульської республіки...і не тільки» (в рамках зустрічі «Ясіня скликає друзів»), Ясіня, 20 жовтня 2012 р. — Львів, 2012. — С. 39—47.
  22. Пилип Р. Художня вишивка українців Закарпаття XIX — першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) / Пилип Роман. — Ужгород, 2012. — 468 с. : іл.
  23. Полянская Е. Народная одежда гуцулов Раховского района / Полянская Елена // Карпатский сборник: Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей. — Москва : Наука, 1972. — С. 57—65.
  24. Шмелева М. Типы женской народной одежды украинского населения Закарпатской области / Шмелева М. // Советская этнография. — № 2. — Москва, 1948. — С. 130—146.
  25. Kozakevych O. Kosów Huculski — ośrodek dziewiarstwa Ukrainy Zachodniej XX wieku / Kozakevych O. // Łemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowna. — Zielona Góra ; — Stupsk : Druk-Ar, 2009. — Т. II. — S. 271—279.
  26. Opleštilová H. Zmizelý svět Podkarpatské Rusi ve fotografiích Rudolfa Hulky (1887—1961) / Hana Opleštilová, Lukáš Babka. — Praha, 2014. — 291 s : il, portréty.

REFERENCES

- Bilan, M., & Stel'maschuk, H. (2001). National costume of Hutsulshchyna in the context of the Ukrainian national wear. In *History of Hutsulshchyna* (Vol. VI, pp. 213—222). Lviv: Logos [in Ukrainian].
- Holovatskyj, Y. (1868). *About costumes or folk decorations of Rusyns or Russians in Galicia and northeastern Hungary*. Petrograd [in Russian].
- Kozakevych, O. (2006). Kosivshchyna — the center of knitting of the XX century. In *Works on the Shevchenko Scientific Society. Regional studies* (Vol. II, pp. 270—280). Kosiv [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2014). Ukrainian folk lace and knitwear of the late XIX and early XXI centuries: historiography of the issue. *The Ethnology notebooks*, 5 (119), 951—966. Lviv [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2004). The typology of Ukrainian knitted products of the late XIX and first half of the XX century (on materials of folk costume). *Visnyk of Lviv University. Series of art studies*, 4, 112—121 [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2005). Kosiv — the center of knitting of the XX century. *Mystetstvoznavstvo'05*. 79—87. [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2008). Traditional knitting (petinnia) in Hutsulshchyna at the end of the XIX and XX centuries: history, typology, artistic features. In *Gregit* (pp.79—87) [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2011). Ukrainian traditional knitted products of the late XIX and XX centuries: local features (based on materials from the western regions). In *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T.H. Shevchenka* (Vol. CCLXI (261), pp. 503—524) [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2007). Narakvyci. In S. Pavliuk (Ed.), *Small Encyclopedia of Ukrainian Ethnology* (pp. 373—374). Lviv [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2007). Knitted Kapchury. In S. Pavliuk (Ed.), *Small Encyclopedia of Ukrainian Ethnology* (p. 259). Lviv [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2007). Holyavky. In S. Pavliuk (Ed.), *Small Encyclopedia of Ukrainian Ethnology* (p. 644). Lviv [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2014). Hutsul folk knitted products of the XIX — early XXI century: tradition and modernity. In *Lemkos, Boyki, Rusyn. History, contemporary times, material and spiritual culture* (Vol. V, pp. 603—617). Stupsk, Zielona Góra, Śvidnik: publishing house of the University of Zielona Góra [in Ukrainian].
- Kozakevych, O. (2014). Typology of Ukrainian folk knitted and lace articles of the XIX and early XXI centuries: clothes. *The Ethnology notebooks*, 6 (120), 951—966 [in Ukrainian].

- Kozakevych, O. (2016). Typology of Hutsul traditional knitted products of the late XIX — early XXI centuries: clothes. In *Tradition and the present state of culture and arts*. Collection reports and abstracts VI International Scientific and Practical Conference. Мінск [in Russia].
- Kozakevych, O. (2017). Local features of national clothes of «colored» villages of the Nadvirnyanshchyna of the XX — the beginning of the XXI century: a comparative aspect (on field materials). In *Ukrainian phenomenon of Hutsulshchyna: national and European contexts*. Materials of the XXI International Scientific Conference. Kolomyia [in Ukrainian].
- Kotsan, V. (2012). *Traditional folk costumes of Hutsuls of Rakhiv*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Kotsan, V. (2012). Traditional shoulder and outer clothing of Hutsuls of Rakhivshchyna in the middle of the XIX — the first half of the XX century. In *Yasynia in the noise of centuries*. Proceedings of the 1st Scientific Conference. Yasynia [in Ukrainian].
- Makovskij, S. (1925). *Folk art of Subcarpathian Rus*. Praha [in Russia].
- Matejko, K. (1976). Local peculiarities of the Hutsul clothing of the late XIX — early XX century. In *Karpatskij sbornyk* (pp. 57—64). Moskva: Nauka [in Russia].
- Matejko, K., & Polians'ka, O. (1987). The clothes. In *Hutsulshchyna: Historical—ethnographic research* (pp. 189—203). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Pylyp, R. (2012). Traditional embroidery on clothes of Hutsuls of Rakhivshchyna of XIX — first half of XX century. In *Yasynia in the noise of centuries*. Proceedings of the 1st Scientific Conference. Yasynia [in Ukrainian].
- Pylyp, R. (2012). *Ukrainian embroidery of the Transcarpathians of the XIX — the first half of the XX century (typology by purpose, artistic and local features)*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Polianskaia, E. (1972). Folk clothing of Hutsuls of the Rakhiv district. In *Karpatskij sbornyk* (pp. 57—65). Moskva: Nauka [in Russia].
- Shmeleva, M. (1948). Types of women's national clothing of the Ukrainian population of the Transcarpathian region. *Sovetskaia etnografyia*, 2, 130—146 [in Russia].
- Kozakevych, O. (2009). Huculschyna's Kosiv — the knitting center of Western Ukraine of the XX century. In *Lemkos, Boyki, Rusyn. History, contemporary times, material and spiritual culture* (Vol. II, pp. 271—279). Stupsk, Zielona Góra, Svidnik: publishing house of the University of Zielona Góra [in Polish].
- Oplieshtilova, H. and Babka, L. (2014). *The disappeared world of Subcarpathian Rus in the photos of Rudolf Goulka (1887—1961)*. Praha [in Czech].

Olena Kozakevych

LACE AND KNITTING IN THE NATIONAL DRESS OF HUTSULS OF RAKHIVSHCHYNA IN THE END OF XIX — THE BEGINNING OF THE XX CENTURY: LOCAL PECULIARITIES

On the basis of author's field investigations, local features of national knitted and lace products in the dress of Hutsuls of Rakhiv district at the end of the XIX — the beginning of the XXI century are considered. The characteristic typological and artistic signs in general and local deletions of separate cells are highlighted. The unique and universal parameters of knitted ("woven") and openwork artifacts in the context of Hutsul national clothes in chronological order are determined. A number of works, photos, narratives from respondents and local terms were introduced into the scientific circulation.

Keywords: knitting, lace, tradition, typology, local features, shirt, kaptchury, narakvytsi, keptar, serdak, additions, decoration, kytytsi, manufacturing techniques, technological ornament, artistic characteristics.

Олена Козакевич

КРУЖЕВО И ВЯЗАНИЕ В НАРОДНОЙ ОДЕЖДЕ ГУЦУЛОВ РАХОВЩИНЫ КОНЦА XIX — НАЧАЛА XXI ВВ.: ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

На основании полевых авторских исследований проанализировано локальные особенности народных вязанных и кружевных изделий в одежде гуцулов Раховщины конца XIX — начала XXI вв. Освещены характерные типологические и художественные параметры в общем и локальные отличия отдельных очагов в частности. Определено уникальные и универсальные параметры вязанных («плетёных») и ажурных артефактов в контексте гуцульской народной одежды в хронологическом срезе. Введено в научный обиход ряд произведений, фотографий, нарративы от респондентов и локальные термины.

Ключевые слова: вязание, кружево, традиция, типология, локальные особенности, сорочка, капчуры, нараквыци, кэптар, сэрдак, дополнения, украшения, кытыци, техники изготовления, технологический орнамент, художественные характеристики.